

Pomoc udzielana Żydom podczas II wojny światowej a proces kształtowanie się transnarodowej pamięci społecznej

U progu nowego tysiąclecia Daniel Levy i Natan Sznaider w swojej głośnej książce *The Holocaust and Memory in the Global Age* (2006) zapowiedzieli pojawienie się nowej, zglobalizowanej, „kosmopolitycznej” pamięci o Holokauście. W następnych latach inni badacze potwierdzili, ale i częściowo zmodyfikowali tę hipotezę. Wprowadzając takie pojęcia, jak pamięć „transnarodowa” (Chiara De Cesari i Ann Rigney), „transkulturowa” (Barbara Törnquist-Plewa), „wędrująca” (Astrid Erll) czy „wielokierunkowa” (Michael Rothberg), poszerzyli też zakres swoich badań, skupiając się na pamięci innych wydarzeń i zjawisk historycznych poza Holokaustem. **Wciąż jednak brakuje empirycznej, pogłębionej analizy tego, jak ów proces transnacionalizacji faktycznie przebiega. Celem projektu jest wypełnienie tej luki poprzez zbadanie, w jaki sposób pamięć transnarodowa jest konstruowana na poziomie lokalnym. Chcę zidentyfikować lokalnych, narodowych i transnarodowych aktorów pamięci, którzy wspierają ten proces, oraz opisać ich cele i sposoby działania. Jako studium przypadku posłużą mi lokalne i narodowe narracje dotyczące Sprawiedliwych oraz ich muzealne reprezentacje. Zamierzam opisać, jak wpływają na nie przemiany w sposobie funkcjonowania pamięci społecznej na poziomie międzynarodowym.**

W ostatnich dwudziestu latach temat pomocy udzielanej Żydom podczas II wojny światowej cieszy się zarówno w Europie, jak i na całym świecie rosnącym zainteresowaniem. Przyczyniły się do tego między innymi media masowe, w tym przede wszystkim *Lista Schindlera* Stevena Spielberga (1993). Innym ważnym bodźcem była polityka pamięci prowadzona przez rozmaite podmioty państwowe i społeczeństwa obywatelskiego. W ostatnich latach wiele państw europejskich stworzyło muzea i pomniki oraz ustanowiło święta ku czci „Sprawiedliwych”. Temat ten jest także promowany przez międzynarodowe i ponadnarodowe organizacje i sieci, takie jak Rada Europy, Parlament Europejski, International Holocaust Remembrance Alliance (IHRA) czy Gariwo – Gardens of the Righteous Worldwide. Upamiętnianie pomocy udzielanej Żydom podczas II wojny światowej można więc uznać za przykład europeizacji czy wręcz globalizacji pamięci *par excellence*. Proces ten nie doprowadził jednak do ujednoczenia lokalnych narracji historycznych. Wręcz przeciwnie, sposoby opowiadania, a niekiedy instrumentalizacji historii ratowników są bardzo różne a w niektórych przypadkach konfrontacja z dyskursem transnarodowym prowadzi wręcz do wzmocnienia partykularnych, a nawet nacjonalistycznych wizji przeszłości.

Aby uchwycić owe wzajemne oddziaływania między polityką historyczną Unii Europejskiej i innych transnarodowych aktorów pamięci a instytucjami krajowymi i lokalnymi, w ramach projektu zbadanych zostanie dwanaście muzeów w ośmiu krajach Europy, poświęconych osobom, które pomagały Żydom w czasie Zagłady. Dziesięć z tych muzeów zostało zbudowanych lub całkowicie przebudowanych po 2000 roku, dwa znajdują się nadal w budowie. Są to: 1) Dom Sugihary w Kownie (2001), 2) Muzeum Dimitara Peszeva w Kiustendil/Bułgaria (2002, przebudowane 2013), 3) Muzeum Warsztatu dla Niewidomych Ottona Weidta w Berlinie (2006), 4) Miejsce Pamięci Cichych Bohaterów w Berlinie (2008, ostatnia przebudowa 2020), 5) Wileńskie Państwowe Muzeum Żydowskie im. Gaona (wystawa stała *Rescued Lithuanian Jewish Child Tells about Shoah*, 2009), 6) Miejsce Pamięci Żanisa Lipke w Rydze (2012/13), 7) Lieu de Mémoire au Chambon-sur-Lignon/Francja (2013), 8) Apteka Pod Orłem w Krakowie (1983, ostatnia przebudowa 2013), 9) Willa Żabińskich w Warszawskim Zoo (2015), 10) Muzeum Polaków Ratujących Żydów podczas II wojny światowej im. Rodziny Ulmów w Markowej (2016). 11) Przed Villą Emmą. Miejsce pamięci żydowskich dzieci uratowanych w Nonantola: 1942-43 /Włochy (w budowie), 12) Muzeum i Miejsce Pamięci Shoah i Oskara Schindlera, Brněnė/Czechy (w budowie).

Skupienie badań na nowo powstałych muzeach i wystawach podejmujących wspólny temat, silnie obecny w europejskim dyskursie publicznym i promowany przez transnarodowych aktorów pamięci, pozwoli mi wyciągnąć szersze wnioski dotyczące sposobu, w jaki lokalne instytucje dostosowują się do procesów globalizacji i europeizacji. Czy mamy tu do czynienia z odgórnym przepływem zasobów i idei, czy raczej z obopólną wymianą, w której globalni aktorzy inspirują i kształtują lokalne praktyki i polityki pamięci i *vice versa*? Dokonam nie tylko dokładnej analizy wymienionych ekspozycji, ale zbadam też historię ich powstawania. Ustalę inicjatorów, twórców i fundatorów badanych muzeów oraz innych aktorów społecznych, którzy wpłynęli na kształt tych instytucji oraz zrekonstruuję proces negocjowania treści i formy ich stałych ekspozycji. Zidentyfikuję też transnarodowych aktorów pamięci zaangażowanych w promowanie pamięci o Sprawiedliwych w Europie i na świecie. Opiszę ich programy, motywacje i sposoby działania oraz zbadam ich relacje z analizowanymi placówkami muzealnymi. Poprzez badania publiczności w wybranych polskich i niemieckich muzeach chcę się też dowiedzieć, jaką wiedzę i przesłanie zarówno lokalni, jak i międzynarodowi turyści wynoszą z wizyt na analizowanych wystawach. Wynikiem projektu będą anglojęzyczna monografia oraz co najmniej trzy artykuły złożone do druku w renomowanych czasopismach naukowych.